

Уредник
Зоран Колунџија

Рецензенти

Ликовно решење корица

ЖЕЉКА ГАВРИЛОВИЋ

ЈА, РУДНИЧАНКА

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

I

О П Р Е Ц И М А

СЛАВА И ПОСТРАДАЊЕ КАПЕТАНА ПЕТРОНИЈА БЕБИЋА

У селу смо Вујиновачи, на обронцима планина Јабланика и Повлена, у кући домаћина Бебића. Његов син, Петроније Бебић, је мој деда по мајци. Угледни и вредни домаћини, стара српска задруга која је чувала обичаје предака. Мој деда је, међутим, још као дечак, покушавао да промени понеки од обичаја задруге.

Ело једног детаља везаног за обичаје обедовања. Јело се за софром, сви су се из једне чиније, чорбалука или лонца, служили, али се знало да првенство имају одрасли мушкарци, потом жене и деца. Мој деда Петроније није хтео да се повинује тим правилима и често је покушавао да први узме из посуде најлепше парче меса или већ чега другог. Добијао је батине, не само од оца него и од стричева, али није одустајао. Наравно, на крају ипак није побеђивао, али се видело да има неку снагу и смелост да се бори. Иначе је био одличан радник у свим сеоским пословима, узоран младић. [1]

Мајка му је била строга, али праведна. Када га је једном приликом као момчића видела са цигаретом,

одвалила му је шамарчину и рекла да мушкарци, док војску не одслуже, не могу да пуше. А по одслужењу војске, када је дошао кући и загрлио мајку, она је изнела сатљик ракије и цигару и рекла му:

– Сада си човек, приличи ти. У твоје здравље, сине!

Деда је заволео војску. И сада мислим да то и јесте била права професија за њега. Старе цењене особине војника тог доба су некако природно ишле уз карактер који је имао одмалена. Молио је оца да га да на Војну академију, али отац није пристао. Тачније, поставио је услов:

– Заврши занат да имаш од чега живети у свако време. После тога, пустићу те ако будеш хтео.

Деда је завршио обућарски занат код мајстора у Ваљеву, па када се вратио с мајсторским писмом, поново је питао оца. И отац га пусти. Са пуно елана и радости, успешно је завршио Војну академију.

Недуго затим почиње Први светски рат и деда иде у борбу. Прелазак Албаније, Крф, Солунски фронт. Чињенице о тим голготама су познате, али истичем да је деда био носилац Албанске споменице, учесник веома тешког рата. Детаљи су знани: глад, болести, мучење, губици – општа места свих ратора света.

Занимљив податак: деда је део школовања провео са краљем који се из Петрограда (где је започео школовање) вратио у Србију из здравствених разлога. Дакле, они су се рано упознали, већ током школовања као класни другови.

По завршетку рата мој деда службује у Хрватској, где се жени Катицом Лукетић из Карловца, девојком из добре куће, кћери месара, лепих манира и одличном кућаницом, како би они рекли. Потом, службујући у Ријеци (на Сушаку), деда добија прво дете, моју мајку, и даје јој име Видосава. Убрзо потом рађају се тетка и ујак, Босиљка (у Бакру) и Милић (у Бугојну). Идући даље и напредујући у каријери (био је капетан), деда са породицом стиже у Загреб. Добили су стан у Илици. Моја мајка је пошла у школу у Загребу. Живот лепе и добре породице текао је уобичајено. Са мојом мајком деда је посебно волео да прича о Србији, па ју је научио да као мала каже:

– Ја сам Српкиња, ватра жива! [1]

Али деда никако није био националиста. Био је, сада бих рекла, прави војник, а у цивилном животу типични озбиљан домаћин, муж и родитељ. Загреб је велики и леп град. Било је то златно доба живота породице Бебић, но није дуго потрајало.

Десило се да је деда једном приликом позван на војни бал са супругом. Лепо је изгледао онако прав, висок, у униформи која није нигде ни најмањи набор имала. Држао се достојанствено и васпитано (мајка Магда научила га је још у Вујиновачи узорном понашању), милина за видети. Бал је трајао, атмосфера је била пријатна. У паузи, деда је устао и отишао до музике, обраћајући се капелнику питањем:

– Господине, можете ли вечерас да одсвирате једно српско коло?

– Наравно, капетане – рекао му је капелник.

Пошавши на своје место, деда је потом чуо како капелника неко од чланова музичара пита: „Шта хоће тај српски дрек?“

Деди је узаврело у глави. Сетио се свих мука и све патње, трпљења које је за своју домовину дао, успламтело је све у њему. Извадио је пиштољ, уперio га у плафон и испразнио цео шаржер. Срећом, нико није страдао (а деда, очигледно, то није ни хтео). Делови плафона су пали на под, али ни том приликом није било повређених. Постојала је само материјална штета.

Деду су моментално ухапсили. Оптужба је гласила: нарушавање јавног реда и мира. Провокација која је то изазвала минимизирана је и провокатор није сносио последице због изречене увреде. Мој деда је демобилисан, уз годину дана затвора због нарушавања јавног реда.

Писао је краљу, свом колегу са Академије, молбу, па још једну... Па тако до четрнаест молби за ревизију случаја, за помиловање. Није могао да прихвати да са блиставим војним досијеом и после свих ратних заслуга буде прво неправедно увређен, а потом и сурово кажњен.

Но, краљева се не пориче. Дедa је морао да остави своју велику љубав, војску, и да потражи себи и породици хлеба негде другде. Очев стари савет му је помо-

гао да нађе место под сунцем и живи даље како мора. Одлучио се за Ваљево и започео посао као обућар, са мало средстава за петочлану породицу, неправедно осрамоћен и за сва времена повређен.

И – пропио се мој деда. С тим је укорак ишло и неодговарајуће понашање према породици. Моја баба и мајка су највише страдале, а нико у кући се није усуђивао да икад ишта приговори све до случаја када је у мојој мајци проговорила његова крв.

Ујак, дечачић од дванаест-тринаест година, био је на реци и требало је да се врати кући до пет сати. Закаснио је мало. Ретко ко је тада имао сат, а није имао кога ни да пита. Деда се, припит и разјарен, разгаламио и повикао, узимајући нож са стола:

– Сад ћу ја тебе да...

И није се уздржала моја мајка. Узаврела је крв, скочила је и с леђа деди отела нож, истог часа га бацајући кроз прозор у баштицу поред куће, говорећи оцу у лице:

– Немој да ја тебе...

Деда је гледао, гледао, спуштених руку, и само је тихим гласом рекао:

– Зар мене, сине, Видо?

Мајка, у налету беса колико и у страху који је савладала, одмах му је пресекла реченицу са:

– Тебе, тебе...

Извојевала је мир и слободу, али је ипак те ноћи тихо плакала, мислећи како је поражено и тужно из-

гледао отац када му се супротставила. У себи је знала да се деда не би пропио и постао суров да није сам тешко пострадао.

ПРИЧА О ХЛЕБУ

Било је око подне најдужег дана у години када је у руци моје бабе Радојке севнуо срп. Пресекла је пупчану врпцу, обавила све што треба око свог четвртог детета, а трећег сина, посмрцета чији је отац оставио тегобни живот на стратиштима Балканског рата.

Окупала је свог Ненада у оближњем потоку, повила га у тадашње ланене повоје и положила у хлад велике липе на ободу ливаде. Умила се, попила воде, загладила косу и наместила мараму, па поново са људима у врсту. Требало је пожњети посејано. Требало је живети.

По погибији мужа, са четворо деце, сиромашна породица, вођена бабином сигурном руком, некако се сналазила. Били су здрави, вредни, добри. Права сељачка задруга где се све дели и не баца ништа.

Растао је мој отац, радио већ као дете све што је умео и чему су га научили: око стоке, живине, цепања дрва, а наравно, и у школу је ишао. Но, после четвртог разреда није више било могућности да настави. Сиромаштво је притиснуло кућу Гавриловића. Морао

је да ради, да зарађује. Неко време био је сеоски слуга, ишао да ради шта се нашло и где га ко позове. Био је вредан, послушан, радо виђен међу људима, а уједно дечкић од једанаест година.

Бабино најстарије дете, кћи Милева, била је пред удајом. Први син Миодраг је отишао да горку кору хлеба заради у руднику, носећи после до краја живота силикозу од које је и умро. Други син, Војин, решио је да остане уз мајку и да једног дана преузме домаћинство у задрузи, јер баба није до краја живота ту институцију укинула. Требало се побринути за Ненада, најмлађег – бистрог и вредног, а без могућности да направи корак више од служинчета.

И сетила се моја мудра баба Радојка. Обукавши га у најлепше што је могла, ставила је у бошчу веш, мирисни сапун, нешто одеће, слику оца и сведочанство из основне школе. Пошли су у Крупань, који је од њиховог села био далеко око два километра, али под великим нагибом, тако да се из Крупња скоро све могло видети у њиховом Липеновићу. Силазило се низ Дугу њиву право у центар за пола сата лаганог хода.

Гавриловићи су у Крупњу имали старо кумство, Периће, који су од давнина били пекари. Стигавши у градић, баба је са сином пошла право у пекару. Обрадовао се кум, како и ваља, отац му је пољубио руку, како и ваља, а баба је упитала за здравље свих Перића, а онда рекла:

– Куме, бог, па ти! Узми ми ово дете, добро је, послушно и вредно, али нас је притиснула сиротиња, ни у школу више није могао да иде. Служио је по селима. Узми га, нека ти буде шегрт, и шта још има од користи нека ради, па једног дана, ако бог да, буде пекар као и ти.

Перићи су били честити и, као и сви Рађевци, меке душе. Поглади кум кумче по коси и упита га:

– А би ли ти волео да будеш пекар? Ради се ноћу, још си мали. Није лако. Помучићеш се.

Бистрооко дете га погледа и одрешито рече:

– Нека ћу! Велики сам ја, не плашим се посла. Мајка се нарадила, да је одменим.

Прећутао је шта му је мајка рекла тог јутра када се окренуо да погледа кућу коју напушта, док је она стајала, први пут скрушена и сузних очију: „Тамо ћеш барем увек имати хлеба.“

II

ПОТОМКИЊА

ЈА, РУДНИЧАНКА

Мој отац је из Крупња, мајка Ваљевка. Рођена сам у Лозници. Живела сам у Београду, Паризу, Фиренци. Али, од друге до једанаесте године ја сам била на Руднику и себе бележим као Рудничанку.

Моји другари су били Ирма Бурањ, Андреј Миклошевскиј, Фуад Мујкић, Љубица Клеут. Пола одељења у разреду нису били на „ић“. Рударско је то место: има нас одасвуд. Па сам, ето, постала анационална и космополита.

Рудник није имао реку, цркву и железницу – три важна симбола, да не улазимо у детаље. Све је то било близу, али не у месту где сам живела. Нисам одрастала са тим.

Али је Рудник имао муње и громове који ти зује око ушију, ракове у потоцима, медведе које са даљине у шуми гледаш како једу дивље малине, печурке којима сам знала име (и које су отровне и које се пресне једу), имао је језеро стократног ођека (Војислав Илић) које заиста ођекује као звоно испод земље кад се штогод над њим рекне. Имао је Острвицу, вулканско брдо, одатле је Јерини (како каже легенда), идући из руке у руку, са Рудника стизала врућа лепи-

ња у Смедерево. Имао је отворени базен, посед госпођице Цаце, око којег је био и нестварно леп парк са биљкама из целог света. Па је имао и Херманову вилу, чији је власник, Немац, после рата отишао и напустио је. Била је прави дворак, изузетног екстеријера и ентеријера, усред листопадне и четинарске шуме, на једном видиковцу са којег се види пола Србије. Ту је лети одседао Добрица Ћосић, а када је силазио у колонију на диван ручак у рударској мензи, доводио је и Ану, своју кћер, с којом смо се ми, рудничка деца, лепо играли.

Без цркве, железнице и реке, остала сам дуго у присној вези са природом, а сасвим лабавој са тривијалним цивилизацијским тековинама. Па ипак, од своје друге године памтим енглески тоалет (колонија је савремено изграђена), а такође и писаћу машину (отац је био правник).

Када је СКЗ издала „Сто књига Српске књижевне задруге“, моја мајка је била један од првих пренумераната. Отац је службено путовао у Београд и доносио увек нешто ново, што нам се допадало, али не као наше, рудничко.

Љубав се на Руднику подразумевала као свето право свих људи, па и деце. Моја је прва љубав био Бобан Мирчетић, лепушкаст и црнфраст јуноша. Када смо се растајали (са мојих једанаест година и његових тринаест година), поклонила сам му мајчину шналу за беретку!!! Тако!